

DAGENS FRÅGOR

Det norska valet

Det norska valet blev en betydande framgång för de däri samverkande borgerliga partierna. Från svensk synpunkt är det av särskilt intresse att konstatera, att detta kunnat ske utan partifusioner eller andra förändringar av partistrukturen av den typ som så ivrigt diskuteras i den svenska samverkansdebatten. De olika grupperna inom den norska oppositionen

har bibehållit sin självständighet men har lagt upp sin politik i de centrala frågorna på ett sådant sätt, att väljarna fått klart för sig, att de därmed erbjudits ett funktionsdugligt regeringsalternativ. Inte minst høyre har därutinnan gjort en avgörande insats.

Den procentuella fördelningen av rösterna vid årets norska val i jämförelse med valutgången 1961 framgår av nedanstående tablå:

Borgerliga partier

	1965	1961	förändring
Høyre	20,1	19,3	+ 0,8
Venstre	10,1	7,3	+ 2,8
Senterpartiet	9,4	6,8	+ 2,6
Kristl. folkepartiet	7,8	9,4	— 1,6
div. samlingslistor	1,8	5,0	— 3,2
Summa	<u>49,2</u>	<u>47,8</u>	<u>+ 1,4</u>

Övriga partier

Arbeiderpartiet	43,3	46,9	— 3,6
Sos. folkepartiet	6,0	2,4	+ 3,6
Kommunisterna	1,5	2,9	— 1,4
Summa	<u>50,8</u>	<u>52,2</u>	<u>— 1,4</u>

Att man i Norge räknade med möjligheten av en regimförändring framgår bland annat av det livliga valdeltagandet. Detta steg från 77,3 % år 1961 till 84,4 % år 1965. Antalet val-

deltagare synes ha stigit med ca 196.000. Hur vinster och förluster fördelade sig på partierna framgår av nedanstående tabell:

Borgerliga partier

Høyre	+ 54.000	
Venstre	+ 71.000	
Senterpartiet	+ 66.000	
Kristl. folkepartiet	— 14.000	
Div. samlingslistor	— 55.000	+ 122.000

Övriga partier

Arbeiderpartiet	+ 20.000	
Sos. folkepartiet	+ 78.000	
Kommunisterna	— 24.000	+ 74.000
Summa		<u>+ 196.000</u>

Mandatmässigt sett kommer de samverkande borgerliga partierna att i det nya stortinget förfoga över 80 platser mot 70 för arbeiderpartiet och sos. folkepartiet.

På den borgerliga sidan gjordes, såsom framgår av det ovanstående den största framryckningen av venstre — ungefärligen motsvarande folkepartiet i Sverige — och senterpartiet — motsvarande vårt centerparti. Även høyre hävdade sig väl och intar fortfarande den främsta platsen på denna sida. Förlusterna för arbeiderpartiet och kommunisterna har icke uppvägs av den i och för sig anmärkningsvärda framgången för sosialistisk folkeparti, vilken ger en antydning om en icke obetydlig anslutning bland väljarna till detta partis motstånd mot Norges engagemang i NATO och mot eventuellt inträde i EEC. I dessa frågor har emellertid de borgerliga och arbeiderpartiet hittills varit eniga och man bör väl icke räkna med att härutinnan situationen blir en annan på grund av utgången av årets val.

För oss här i Sverige är det av intresse att konstatera, att arbeiderpartiets försök under valrörelsen att skrämja väljarna med att de samverkande partierna utgjorde en »høyrekoalition» fullständigt misslyckades. Resultatet blev det motsatta mot vad som avsågs. Medan det vid tidigare val — liksom här i Sverige — funnits ett utbrett missmod bland borgerliga väljare över att oppositionen icke förmått samverka, riktade faktiskt arbeiderpartiet denna gång uppmärksamheten på att detta mycket väl kunde gå för sig, en sak som säkerligen bidragit till att öka intresset för valet och dess utgång. Så länge man inom de svenska mittenpartierna finner det angeläget att instämma i socialdemokraternas skrämselfpropaganda mot högern, är det onekligen svårt att föreställa sig att det kan bli så särskilt goda förutsättningar för den

»växling vid makten» som så ivrigt eftersträvas enligt de flesta debattinlägg. Erfarenheterna från Norge visar, att vad det huvudsakligen kommer an på är att oppositionspartierna avstår från att bekämpa varandra och i stället inriktar sig på att finna gemensamma lösningar i de viktigaste politiska stridsfrågorna. Det räcker då inte med allmänna fraser utan krävs ett praktiskt handlande, som visar att oppositionen representerar ett funktionsdugligt regeringsalternativ.

I Norge har socialdemokratien denna gång trängts tillbaka. I Västyskland lyckades den inte vinna den valseger över de borgerliga som man på många håll räknade med. Att grundvalarna för arbetarpartiets regeringsställning i England sviktar är uppenbart för var och en. Och nog är det tvivelaktigt om socialdemokraterna i Danmark kommer att överleva nästa års val med bibehållna positioner. Det vore verkligen bedrövligt om de svenska borgerliga partierna skulle visa oförmåga till sådana insatser och sådan anpassning som krävs för att utvecklingen i vårt land skall motsvara den allmänna trenden.

Katastrofalt skördeläge i Sovjet

Den optimistiska publiciteten kring den pågående skörden i Sovjet under sommaren ändrades plötsligt i början av augusti. De segerrika kommunikéerna om planerlig bärgning av brödsäd och om vissa provinsers fullgörande av leveranserna till staten ersattes i pressen med alarmerande artiklar och maningar till jordbruksbefolkningen att till det yttersta skärpa sina arbetsinsatser för att rädda vad som räddas kan. Rubrikerna i tidningarna liknar alltmåra »alle man till pumparna», varje timme är dyrbar då det gäller arbetsinsatserna i skörden etc.

Det är inte längre någon hemlighet att läget är sämst på de sibiriska nyodlingsområdena — Krustjevs älskingsprojekt. I dessa områden, som tillsammans är större än Frankrikes och Italiens hela uppodlade areal, har de senaste åren miljarder rubel satsats till nackdel för investeringarna i övriga jordbruksområden, vilket påskyndat det allmänna förfallet inom det sovjetiska jordbruket.

Var och en i Sovjet vet nu, att någon förbättring av livsmedelsstandarden inte är att vänta under den närmaste tiden. Det gäller inte bara brödsäd och rotfrukter för hushållen; ännu sämre förefaller läget vara på foderområdet, vilket innebär hot om upprepning av katastrofen 1963 då cirka hälften av Sovjets husdjursbestånd måste slaktas ned på grund av foderbrist inför vintern. Detta kan betyda minskad tillgång och stigande priser på kött, mjölk, smör etc. Möjligheterna till kravaller och blodiga demonstrationer liknande dem som ägde rum i Sovjet 1962 i samband med vissa prisförhöjningar på livsmedel börjar åter spöka.

År 1965 var det första år då hela skördeprocessen direkt underställdes partiets och statens kontrollsystem, något som antogs resultera i förbättrad skördeorganisation och disciplin och minska de under föregående år vanliga stölderna och slöseriet med brödsäd. Den ovannämnda kontrollkommissionen är i realiteten en stor och mäktig organisation som förfogar över s.k. samarbetsgrupper i alla sovjetiska produktionsföretag, både inom industrien och jordbruket. Dessa samarbetsgrupper räknar tillsammans mer än 2,5 miljoner människor i hela landet, mest s.k. aktivister, utrustade med stora befogenheter och stort inflytande. Genom sovjetpressen vet man, att detta kontrollsystem i år har omorganiserats för speciell övervakning av skörden och att nya talrika samarbets-

grupper bildats på landsbygden, delvis med folk från städerna. I spetsen för kontrollsystemet står den nya sovjetstjärnan i stigande, Alexander Sjelepjin. Att sovjetregimen anförtrött honom denna viktiga funktion på det ekonomiska området, där han hittills inte varit verksam, tyder på att hans väg till toppen går allt snabbare.

Uppenbarligen är det Sjelepjins förtjänst att sovjetregimen i år blev så ovanligt tidigt informerad om realiteterna vad skördeutsikterna beträffar. Tidigare år var det ofta så, att regimen först i slutet av november fick säkra data om jordbruksresultaten. Förmodligen har dessa informationer underlättat för regimen att fatta ett tidigt beslut om inköp av stora partier brödsäd i Canada, Argentina och Frankrike, något som man känner till enbart genom västerländska källor. Sovjetmedborgaren har inte kunnat läsa ett enda ord om dessa inköp i den ryska pressen.

Detta är begripligt. En stor import av brödsäd från det kapitalistiska utlandet måste vara en mycket kinkig inrikespolitisk fråga, särskilt efter alla de frikostiga löftena om förbättringar av livsmedelsstandarden under den närmaste framtiden, som ännu för några veckor sedan utfärdades av regimen. Märkligt är, att Sovjet inte ens försökt importera brödsäd från USA, trots att USA är det enda land som är villigt att sälja brödsäd på förmånligare villkor än andra leverantörer, t.o.m. berett att lämna kredit. Skälet var uppenbarligen att amerikanerna krävde att leveranserna skulle skeppas på USA:s tonnage. Mot bakgrunden av den hetsiga anti-amerikanska kampanj i samband med utvecklingen i Vietnam, som drivs i hela Sovjet, skulle amerikanska fartyg i sovjetiska hamnar med last av brödsäd kunna göra ett groteskt intryck på sovjetmedborgaren. Regimen kan knappast i nuvarande inrikesläge tillåta att ryk-

ten uppstår i landet att de otäcka amerikanska imperialisterna bidrar till vardagens bröd.

Det är klart, att pressen vill förklara de plötsligt försämrade skördeutsikterna utslutande med dåliga väderförhållanden. Knepet är inte nytt; man känner igen det från alla dåliga år under Krustjevs epok och särskilt från det för jordbruket katastrofala året 1963. Det är dock svårt att tro endast på väderdjävulen efter allt som sagts och skrivits under de senaste åren av de mest framstående partiledarna om det allmänna läget inom jordbruket på grund av kolchossystemets brister och de uteblivna investeringarna. Visserligen måste väderleksförhållandena spela en viss roll som faktor i de försämrade skördeutsikterna, men Sovjet är ett stort land med mycket varierande väderleksförhållanden, vilka borde vara inkalkylerade i planeringen av produktionen. Att skylla enbart på väderleksförhållandena kan i alla händelser inte vara att säga hela sanningen.

Det är tillräckligt att läsa sovjetpressen för att man skall förstå, att varken de tekniska resurserna eller arbetskraftens kvalitet är i nivå med de allt större produktionsuppgifterna och att kolchossystemet fortfarande är ineffektivt, trots 30 års försök att göra det produktionsdugligt. Medvetandet om nödvändigheten av grundliga reformer inom detta system, även på bekostnad av doktrinens dogmer, växer allmänt, inte bara hos regimen utan hos hela folket. Märkliga reformprojekt för kolchossystemet har börjat debatteras i pressen, bl.a. har i Kom-somolskaja Pravda publicerats ett förslag att kolchosernas och sovchosernas jord snarast möjligt borde övergå i privat ägo, visserligen inte till individer utan till små grupper, bestående av fem—sex kolchosbönder. För mindre kätterier än så kunde man under Stalinepoken få 25 år i slavläger.

Det är dock inte troligt att det nuvarande maktkollektivet duger till att fatta några beslut om grundläggande reformer. För sådana beslut behövs starkare politiska gestalter utrustade med större makt än vad som är tänkbart i det nu regerande maktkollektivets sammansättning. Och det är många problem som väntar på drastiska beslut inom den närmaste tiden. Detta förklarar sovjetfolkets växande känsla av instabilitet och dess väntan på att något viktigt snart skall hända inom partiets topp.

Raoul Wallenberg

»Han berättade att han kallats till ministerpresident Krustjev som erhållit meddelande om vårt samtal och blivit uppbragt häröver».

Den som drabbats av denna tillrättavisning — om vars karaktär man med kännedom om Nikita Sergejevitj även inför internationell publik demonstrerade koleriska läggning kan göra sig en föreställning — är huvudvittnet i Wallenbergsaffären, den ryske vetenskapsman som till professor Nanna Svartz uppgivit att Raoul Wallenberg, långtifrån att som den ryska regeringen uppgivit ha avlidit i ryskt fängelse 1947 i själva verket ännu 1961 befann sig i livet, på ett mentalsjukhus i närheten av Moskva. Lätt att förstå att ett sådant samtal inte kunde undgå uppmärksamhet på högsta ort; lätt att förstå också, att sagesmannen, när han senare i närvaro av tjänstemän för ryska UD konfronterades med professor Svartz envist förnekade sina ord. Episoden kastar ett lika ömkligt som skrämmande ljus över atmosfären i den sovjetryska diktaturen. Det säger sig självt, att uppgiftslämnarens under sådana förhållanden och efter sådana påtryckningar avgivna »dementi» ej kan tillmätas något värde.

I och för sig följer därav nödvändigtvis inte, att den ryske vetenskapsmannens tidigare, spontana, vittnesmål nödvändigtvis skulle vara tillförlitligt. Starka skäl synes dock tala för, att det kan ha varit korrekt — en viktig detalj i sammanhanget är, att vederbörande uppenbarligen varit i den positionen att han hade goda kontakter i politiska kretsar. Något skäl att — med betydande risk för egen del — bluffa i saken är det svårt att tänka sig att han skulle ha haft; påståendena att hela saken berott på svårigheter med det språkliga kan i ljust av professor Svartz berättelse avfärdas som svepskäl.

Väsentligt är, att den svenska regeringen bedömde vittnesmålet som så starkt, att statsminister Erlander i sitt brev till Krustjev utan omsvep begärde att Wallenberg under eskort av svensk läkare skulle hemsändas till Sverige. Det var i detta sammanhang alltså ej längre tal om att endast vädja om en utredning, svenska regeringen utgick från att det nya ryska vittnesmålet var korrekt.

Ej heller denna gång har det emellertid lyckats att nå resultat. Den ryska statsledningen intar fortfarande samma obarmhärtiga och människoföraktande negativism i fallet Wallenberg. Mörkret vilar alltså lika skrämmande över den svenske diplomatens öde.

I detta läge inställer sig helt naturligt frågan vad som ytterligare kan göras från svensk sida. Givet är, att besvikelsen över att även den senaste, på mer preciserade uppgifter än de tidigare grundade framstötten misslyckats, icke får medföra att affären Wallenberg i och med vitbokens publicering definitivt avföres från dagordningen. Obestriddligt är, att det så som saken nu står, inte förefaller möjligt att komma vidare. En helt annan sak blir det däremot, om något nytt material skulle komma i dagen. Det

säger sig självt, att varje nytt spår, varje ledtråd måste utnyttjas med samma energi och engagemang som präglad hr Erlanders hittillsvarande insatser på grundval av professor Svartz upplysningar. Att varje svenskt agerande i fallet Wallenberg väcker irritation i Moskva, trots skiften på ledarposterna, är sedan decennier välkänt. Detta har hittills icke fått hindra de svenska ansträngningarna, kan ej heller i framtiden få göra det. Sveriges regering kan inte för husfridens skull, av undfallenhet inför misshumör i Moskva, avstå från att bearbeta varje uppslag som kan ge en förhoppning om en lösning av den fruktansvärda gåtan om Raoul Wallenbergs öde.

Storstadstidningarnas upplagor

Då socialdemokraterna pläderat för ett statligt presstödj — en i grunden bisarr tanke, eftersom pressens primära uppgift är att övervaka statsmakterna — har disproportionen mellan regeringspartiets andel i väljarkåren och den (s)-märkta delen av dagspressen varit favoritargument. Mot den bakgrunden har upplagenoteringarna för första halvåret 1965 måhända tilldragit sig ett något större intresse än vad som vanligen brukar vara fallet med de regelbundet återkommande triumfropen i dagspressen: ökar mest! fortsätter framåt! stärkt förtroende! Upplageförskjutningarna denna gång var knappast speciellt överraskande. På en punkt var de dock i fråga om storstadspressen av visst intresse: de LO-ägda Stockholms-Tidningen och Aftonbladet nödgades bägge inregistrera upplageförluster — och de var praktiskt taget ensamma om detta.

Stockholms-Tidningen, detta ekonomiska och upplagemässiga sorgebarn för i första hand LO-tidningsbyråkratin men också för socialdemokratien,

noterar en upplaga av 132.000 ex. (här, liksom i det följande, genomsnitt vardagar), d. v. s. en fortsatt tillbakagång, nu med drygt 16.000 ex. Under den period upplagemätningen omfattar har tidningen i början av mars månad övergått till s. k. tabloidformat, således det sedan flera decennier traditionella för kvällstidningar. Det har upplysts att detta haft gynnsamma konsekvenser för lösnummerförsäljningen, något som förefaller troligt. Det bör dock observeras att Stockholms morgontidningar till mer än 85 % kan hänföra sin upplaga till prenumerantexemplar (för Svenska Dagbladets del till mer än 90 %). En viss framgång på lösnummerförsäljningssidan kan därför inte väcka mer än en begränsad optimism hos männen bakom Stockholms-Tidningens omkostymering. Å andra sidan måste det i rättvisans namn sägas, dels att tidningen blivit allt läsvärdare sedan herr Vinde reducerats till sin rätta roll av tillfällighetsmedarbetare, dels att tidningen naturligtvis är betydligt lätthanterligare än den annonsdigra Dagens Nyheter. Med nuvarande goda medarbetare är framtidsutsikterna ingalunda hopplösa. Den nya tidens orakel, herr Ortmark, har visserligen i landets monopol-TV meddelat, att ytterligare omläggningar i riktning mot en »svensk Le Monde» är att vänta. För en gångs skull synes dock dementierna ha tystat t. o. m. denne ambitiöse nyhetsjägare.

Aftonbladet, som redovisar en upplaga av 272.000 ex., måste också den förorsaka vissa bekymmer bland LO:s tidningsekonomer. Trots en nedgång med knappt 17.000 ex. är den visserligen allt fortfarande en god affär; bekymret är snarare att den utomordentligt snabba uppgången fr. o. m. år 1961 nu på ett påtagligt och smärtsamt sätt brutits. Publiceringen av felande bitar ur Fanny Hill kanske hjälper upp det hela så småningom. Slag-

ordet »ökar mest», sedermera modifierat till »ökar mest år från år» har nu fått lov att ersättas med det inte fullt lika upplysande »mitt i prick» och i annonserna i augusti 1965, då de färs-kaste upplagenoteringarna publicerades, med »Kuckumaffens». Detta sist-nämnda skulle vara folkets omdöme om *Aftonbladet* vid starten år 1830, och vara likvärdigt med »fina q», »jättebalbo» och »stenkul». Man har en känsla av att om det är några som skulle ha anledning att utbrista »Kuckumaffens» så vore det tidningsekonomer och humorfri redaktionsledning bakom Expressen.

Expressen registrerar nämligen ett nytt upplagerekord, 456.000 ex., en ökning med knappt 5.000 ex. Detta är visserligen en aning blygsamt med tanke på att tidningens årliga genomsnittliga upplagevinster under den senaste tioårsperioden närmar sig 20.000 ex. Ur *Expressens* synpunkt förefaller läget ändock tillfredsställande, eftersom kvällspressen i gemen tycks ha nått en viss — tillfällig? — mättnadsgrad. Utan tidningens egenartade Lundahl-affär hade en upplagenedgång varit trolig. Envar sin egen säkerhetspolis. — *Expressen* är numera om också icke obestridd så dock överlägsen ledare i upplagekapplöpningen. Frågan är närmast om tidningen når 500.000 i vardagsupplaga innan den nästan lika överlägsne ledaren bland morgontidningarna, *Dagens Nyheter*, når 400.000 ex.

Dagens Nyheter noterar nu 384.000 ex., en ökning med närmare 7.000 ex., d. v. s. ungefärligen samma öknings-takt som tidningen kunnat glädja sig åt under en följd av år.

Svenska Dagbladet har under en tioårsperiod redovisat stadiga och — bortsett från den kraftiga ökningen vid Stockholms-Tidningens försäljning till LO mot slutet av år 1958 — tämligen jämna upplagevinster. Denna gång når upplagan 152.000 ex., efter

något tusental ex. i ökning. Tidningen, som länge kämpat med Stockholms-Tidningen om platsen som andra morgontidning i Stockholm (och tredje i landet, efter Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten) har nu ett försprång i förhållande till Stockholms-Tidningen på omkring 20.000 ex.

Göteborgs-Posten, detta unikum i svensk dagspress, har ökat med 5.000 ex. till 272.000 ex. Tidningen har nått sin nuvarande imponerande upplaga till följd av inte minst den socialdemokratiska Ny Tids misslyckande och ligger nu endast något hundratal exemplar efter Aftonbladet. I början av år 1965 återuppstod visserligen *Ny Tid med Kuriren*, men mera i skepnad av politisk veckotidning, utkommande 6 dagar i veckan, än som något som påminner om en dagstidning. Upplaga: drygt 25.000 ex. I fråga om göteborgspressen i övrigt må nämnas, att *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* hävdar sig jämlikt väl, 62.000 ex., ökning omkring 1.000 ex., medan samma koncerns eftermiddagstidning, *Göteborgs-Tidningen*, förefaller att stagnera vid 67.000 ex., en nedgång med drygt 1.000 ex.

Vad slutligen malmöpressen beträffar fortsätter *Sydsvenska Dagbladet* sin jämna men inte påfallande snabba marsch mot hundratusen-exemplarsgränsen, denna gång med en ökning på 2.000 ex. till 94.000 ex. SDS-koncernens eftermiddagstidning, *Kvällsposten*, tycks ha fått luft under vingarna ordentligt och kan glädja sig åt den största absoluta upplageökningen i svensk dagspress, drygt 7.000 ex., till 72.000 ex. En vacker ökning kan också *Arbetet* notera, plus omkring 4.000 ex. till 65.000 ex. Ett gott exempel på att en socialdemokratisk tidning kan hävda sig väl, trots allt tungomålstalande om »andratidningar» — om den är välskött, märk väl.

Med lögnen som vapen

Det har tyvärr under senare tid blivit allt vanligare i den politiska argumentationen på vänsterhåll, att man i brist på argument förfaller till personangrepp. Den teknik som används går ut på att i görligaste mån försöka svärta ned motståndaren, att med lumpna insinuationer som inte har något med sakfrågan att skaffa misstänkliggöra honom i allmänhetens ögon. Motståndaren sammankopplas helt frankt med företeelser som man på förhand vet — eller föreställer sig — ogillas av de flesta. Exempelen på ett sådant tillvägagångssätt är talrika, och att lögnerna upprepas gör dem inte sannare. Frågan är om inte den teknik, som så ofta sätts i hög-sätet av journalister och politiker på vänsterkanten, är ett av de tydligaste tecknen på en tilltagande intolerans, ett försök att åstadkomma åsiktslikriktning i landet. Det vanligaste förekommande sättet är att insinuera, att den man angriper inte skulle vara fullt »demokratiskt pålitlig». Har han uttryckt den uppfattningen, att han tar avstånd från regimen i Sydafrika men samtidigt motsätter sig en svensk bojkott av Sydafrikanska unionen, föredrar man att glömma bort det första ledet men betonar under ständiga insinuationer det senare, insinuationer som antyder att vederbörande säkerligen är vän av apartheidpolitiken. Har någon uttryckt tvivel på att de s. k. befrielseörelser, som uppträder på olika håll i världen och främst Afrika och Asien verkligen är befrielseörelser och inte i första hand har ett intresse som förunderligt väl sammanfaller med Moskvas eller Pekings, skyndar man sig att insinuera att vederbörande nog i själva verket är anhängare av »kolonialism» och i somliga fall drar man sig inte för att tala om »fascism» eller »nyfascism» — klyschorna är många. Om någon uttryckt den uppfattningen, att han

visserligen inte är anhängare av MRA:s idéer men likväl är beredd att förfäktat MRA-sympatisörernas fulla rätt att framföra sina åsikter i ett demokratiskt samhälle, skyndar man sig att utmåla den som i själva verket uppträtt till försvar för åsiktsfriheten som just MRA-anhängare. Exemplet skulle kunna mångfaldigas.

På vänsterhåll hoppas man kallt att den egna pressen skall dominera och att man på så sätt skall kunna vinna ett övertag. En annan lika ofta anammad regel går ut på, att det är bra om vederbörande tvingas till en dementi. För att ta ett ytterlighets-exempel: anklaga gärna någon för att vara »nazist», dementerar han detta framstår han ändå i underlig dager hos allmänheten. Dementerar han inte, kan man alltid hoppas på de egna medias kvantitativa övervikt.

Ett av de värsta exemplen på lögnen och insinuationen som politiskt vapen under senare tid bär redaktör *Kaj Axelsson* i Aftonbladet (23/9) ansvaret för. Denne hade fått i uppgift att recensera högerpartiets presentationsprogram i TV och gjorde det på ett sätt, som knappast anstår hans rykte som politisk reporter.

Ingen kunde från början begära att hr Axelsson skulle vara positivt inställd till högerprogrammet, men man hade rätt att kräva att han skulle kritisera och bemöta det från saklig synpunkt. I referatet hette det inledningsvis, att programmet förvisso inte var särskilt vänligt mot socialdemokratien. »Det gjordes av postmannen Svensson från Hälsingborg, byggnadsarbetaren Allan Åkerlind från Roslagen, riksdagsman nu i höst för högern, och busschauffören fru Hammargren från Göteborg som lämnat LO-förbundet och blivit syndikalist. Så ni förstår det var objektivt.» Försåtet i hr Axelssons version är uppenbart. Vad som görs av arbetare, anslutna till

högerpartiet, måste från hans utgångspunkt vara suspekt, ehuru det hela uttrycks i ett understatement's miss-tänkliggörande form.

Men detta var endast hr Axelssons början. Han fortsätter: »Det gjordes också av tidningskungen Ander från Karlstad om vilken allmänheten redan förut visste att han säger nej till att samhället söker hejda tidningsdöden och att han avskedar TV-kritiker som tycker illa om Franco.» Med andra ord, läsaren uppmanas föreställa sig hr Ander som anhängare av »tidningsdöden», av att organ för det »fria ordet» läggs ned. På så sätt får hr Ander ytterligare en känga för att han var en av dem som i presstödsutredningen reserverade sig mot att svenska folket skattevägen skall betala förlusterna för de socialdemokratiska tidningarna.

Inte nog med detta. Hr Ander avskedar också TV-kritiker som tycker illa om Franco, heter det. Bakgrunden är den, att Stockholms-Tidningen (s) gått till storms mot hr Ander för att Nya Wermlands-Tidningen inte längre ansåg sig vara betjänt av en medarbetare, som på sin TV-spalt företrätt en helt annan syn än Nya Wermlands-Tidningens redaktionella och som dessutom missbrukat sin ställning genom att vid upprepade tillfällen smyga in sin egen — mot tidningens redaktion riktade — politiska uppfattning i sin spalt och därtill på ett högst osmakligt sätt angripit det svenska näringslivet i utlandet. Det hör till saken, att Stockholms-Tidningen strax efteråt hederligt och oförblommerat framförde sin ursäkt till hr Ander och NWT för det övergrepp man hade begått. Men detta hindrade inte hr Axelsson att i koncernens andra organ Aftonbladet ett par dagar senare insinuera, att hr Ander (i egenskap av högerman) avskedar TV-kritiker som tycker illa om Franco.

Givetvis måste läsaren få det in-

trycket, att hr Ander är positivt inställd till Franco, underförstått anhängare av diktatur, d. v. s. inte fullt »demokratiskt pålitlig».

I högerpartiets presentationsprogram visade också professor Erik Anners vilken omfattning den socialdemokratiska maktkoncentrationen fått på det ekonomiska området genom att hänvisa till en rad pseudosocialdemokratiska företag, HSB, Reso, ABF, Folksam, KF, etc. I stället för att sakligt diskutera dessa förhållanden skyndar sig hr Axelsson att insinuera, att hr Anners' kritik är att jämföra med kommunisternas och följaktligen ej bör tas på allvar: »I det ögonblicket liknade Anners bra mycket den gamla bolsjeviken som också dundrade mot sossarna: — Dom förbannade sossepamparna, dom lever bara på arbetarnas surt förvärvade axlar» (skall sannolikt vara »slantar»).

Dessa exempel från hr Axelssons korta artikel borde i och för sig ha varit nog. Men författaren hade två trumfkort kvar. Nazismen och Poujade! Nu uttryckte han sig emellertid något försiktigare och hoppades att insinuationerna enbart skulle göra nytta: »Jag ska inte säga att Yngve Holmberg gick så långt som den numera avlidne Adolf Hitler och lovade att inte ta av sin uniform förrän striden mot socialdemokraterna förts till sitt lyckosamma slut.» Det räckte sålunda inte med Franco, även Hitler var det nödvändigt att tillgripa. Och nu borde väl läsaren av Aftonbladet ha blivit tillräckligt misstänksam mot högerpartiet. Visserligen är inte Yngve Holmberg Hitlers arvtagare, men ändå... eller hur? Men kanske fanns det någon i Aftonbladets läsekrets, som kom ihåg Poujade i Frankrike. Varför inte försöka en sammankoppling — insinuationsvägen? »Men lovat hade han gjort redan vid makt-tillträdet. Att den vanliga människan — Jarl Hjalmarsons och fransosen

Poujades älsklingsbarn — verkligen skulle få leva ett fritt och lyckligt liv.»

Därmed hade läsaren hunnit igenom 3/4 av hr Axelssons artikel. Den resterande fjärdedelen ägnades åt mera vanligt grovskäll på högerpartiet och den demokratiska oppositionen i allmänhet och kan alltså förbigås. Syftet var dock nått: att den politiskt okunnige läsaren skulle bibringas uppfattningen, att högerpartiet främst består av anhängare till Hitler, Franco, Poujade samt arbetare som lämnat LO och blivit syndikalister. Och högerpartiets kritik är av samma värde som kommunisternas.

Givetvis vittnar hr Axelssons artikel om att »kulan träffade», att han illa berörd av riktigheten i högerprogrammet måste ta till sitt allra simplaste artilleri. Detta är nog gott och väl men från anständighets- och journalistisk synpunkt har saken en annan sida. Det finns förvisso ögonblick, då den politiska journalistiken i Sverige är beklämmande för att inte säga vidrig. Borde det inte ligga i allas intresse att rensa upp — i demokratiens och åsiktsfrihetens intresse? Men hur?

Universitetsautomatiken

Universiteten pressas allt hårdare under tillströmningen av studenter. Särskilt gäller detta de icke spärrade fakulteterna och mest av alla samhällsvetenskaperna. Ett av de allra mest pressade ämnena är statskunskap. Detta kan förefalla överraskande. Ätminstone på ettbetygsnivån borde en lättnad rimligtvis ha kunnat förväntas, eftersom den radioburna undervisningen rönt en så överväldigande anslutning. Så har inte blivit fallet. Radioundervisningen har uppenbarligen haft en stimulerande effekt, inte en absorberande verkan. Vid Stockholms Universitet, vars institution för statskunskap svarar för radiounder-

visningen, ligger elevtillströmningen till de grundläggande studierna ca. 25 procent högre än vad institutionen räknat med. Med inemot 700 nyregistrerade ettbetygsstuderande är antalet studenter på denna nivå ungefär dubbelt så stort som det elevantal vilket universitetskanslersämbetet antagit som utgångspunkt för lärartilldelningen.

Det är sannolikt att detta är ett extremfall. Det utgör i så fall just av den anledningen ett utmärkt exempel på de svårigheter som det nuvarande lärartilldelningssystemet medför. Detta är *i princip* ett utmärkt system. Automatiken innebär att elevantalet skall bestämma lärartilldelningen. Systemet kan fungera på ett tillfredsställande sätt, om elevantalet kan beräknas i förväg så exakt att tilldelningen av lärartimmar blir riktig och så tidig att kompetenta lärarkrafter kan anställas. I realiteten innebär detta att systemet förutsätter spärrade studier — antalet studenter är i förväg bestämt och lärarpersonalen kan i god tid anpassas därefter.

När detta system skall tillämpas på icke spärrade ämnen uppstår en rad svårigheter. Under senhösten gör institutionerna en beräkning uppskattningsvis av elevantalet under följande läsår. Utgångspunkten är det innevarande årets elevantal och den allmänna trenden i elevtillströmningen under de närmast föregående åren. I och för sig är det inte en helt omöjlig uppgift att göra en uppskattning med en felmarginal av ca 10 procent. Det är naturligt att de myndigheter som skall besluta om tilldelningen av lärarkrafter accepterar den lägsta av de rimliga bedömningar som kan göras. Institutionerna kan som parter i målet finna det svårt att få sina egna beräkningar godtagna i obeskuret skick. Under senare delen av vårterminen börjar besked komma från universitetskanslersämbetet om tilldelningen av

lärarkrafter. Med hänsyn till att institutionernas ordinarie lärarpersonal utgör en relativt liten del av den totala personalen för elementär undervisning — i bästa fall inemot 40 procent för ett större ämne — innebär detta att institutionerna under våren och försommaren skall omanställa och nyanställa personal för det följande året. Med hänsyn till de kvalifikationskrav som bör uppställas — fil. dr i princip, i praktiken i regel fil. lic. — innebär detta utomordentligt svåra anställningsvillkor. Inom parentes är det anmärkningsvärt att SACO och ULF (universitetslärarförbundet) inte kunnat åstadkomma någon förändring när det gäller det utbredda extralärarsystemet vid universiteten.

Om lärartilldelningen på våren uppgjorts efter realistiska grunder skulle väl uppgiften att anställa lärarpersonal inte te sig helt olöslig, åtminstone inte för institutioner som med hänsyn till belägenhet och arbetsmöjligheter ser sig attraktiva. Så är emellertid inte fallet. Antalet tilldelade lärartimmar visar sig i regel för lågt. Detta sammanhänger med flera olika förhållanden. Lärartilldelningen grundas inte enbart på det registrerade antalet studenter utan även på genomsnittsnärvaron vid undervisningen. Om 400 studenter under en termin påbörjar ett visst slag av studier men om i genomsnitt endast 250 är närvarande vid därtill hörande frivillig undervisning, baseras lärartilldelningen för detta moment för nästföljande år på antagandet att 5/8 av studenterna följer undervisningen. Om antalet studenter skulle uppgå till 720 ges en lärartilldelning för 450 studenter.

I regel beror inte den låga närvarofrekvensen på att antalet »undervisningsbenägna» studenter är lågt. Oftast börjar praktiskt taget alla studenter delta i undervisningen, även när denna är helt frivillig. Antalet sjunker på grund av olika faktorer. I vissa fall

kan det bero på att undervisningen inte tillfredsställer studenterna. Ofta är andra faktorer avgörande. Om 720 studenter vill delta i undervisningen och denna skall dimensioneras för 450, måste klassen överbeläggas. Eftersom undervisningslokalerna i regel är dimensionerade för den genomsnittliga normalgruppen av 30 personer, uppstår både syre-, trivsel- och pedagogiska effektivitetsproblem, när studentantalet i varje grupp börjar närma sig det dubbla.

Nu finns det emellertid i princip en reservutgång, om förhållandena skulle bli alltför odrägliga. Överstiger elevantalet det antagna, kan institutionerna med tillämpning av automatiken erhålla extra tilldelning av timmar. Denna generositet är dock inte alltid till större hjälp. Om den nya timtilldelningen skall kunna utnyttjas, måste institutionsföreståndaren eller den medhjälpare som sköter lärarkryteringen inom några få dagar anskaffa och anställa lärare, uppbringa undervisningslokaler och genomföra en omfördelning av eleverna på de nya grupperna som tillgodoser rimliga önskemål.

Uppgiften är i de flesta fall olöslig. De lärarkrafter som med en eller två dagars varsel har möjlighet att rycka in är inte alltid de för uppgiften bäst förberedda. — En anmärkning som inte skall tolkas som kritik riktad mot dessa lärare. De rycker ofta in med åsidosättande av egna planer för att hjälpa institutionerna. Inte heller blir lokalerna alltid de lämpligaste och tiderna kan bli mycket olämpliga för de studerande. Allt detta är olägenheter som uppstår i den bästa möjliga situationen, den då det överhuvudtaget är möjligt att ordna utökad undervisning. Erfarenheterna från flera institutioner antyder att det med hänsyn till automatikens funktionsätt inte är särskilt klokt att försöka rädda en bristsituation på angivet sätt.

De olika olägenheter för undervisningen som uppstår leder ofta till ett stort bortfall av elever från denna. Detta i sin tur leder till att den procentsats som styr tilldelningen för kommande år sjunker.

På grund av att automatiken för den inte spärrade undervisningen framtvingar improvisationer av angivet slag, kan den således i många fall leda till att tilldelningen av lärare minskar, åtminstone relativt sett, när antalet studenter ökar.

Det är i dag modernt att klanka på universiteten för att de är gammaldags och otidsenliga och ovilliga att anpassa sig till det moderna samhällets behov. En kärna av sanning kan det ligga i kritiken men man behöver inte vara akademiker för att finna att den ofta antar överdrivet uppblåsta proportioner. I själva verket är det också så att misslyckanden på högre nivå, när det gäller planering, förvaltningsorganisation och finansiering, gärna döljs av en ridå av kritik mot de omöjliga universiteten. När det gäller automatiken och dess tillämpning har universiteten alltid varit kritiska med hänsyn till svårigheten att tillämpa systemet vid icke spärrad undervisning. Å andra sidan har systemet medfört vissa fördelar jämfört med tidigare ordning, som gjorde varje ökning i undervisningsvolymen till en petitafråga. Det är höjt över varje tvivel att principen om automatisk anpassning av undervisningskapacitet till undervisningsbehov utgör en mycket stor vinning. Problemet som inte är löst är hur denna princip skall kunna omsättas i praktiken på ett sådant sätt att den blir operationsduglig.

Med sin nuvarande konstruktion kan automatiken endast fungera under två betingelser:

1. Att alla universitetsstudier spärras eller
2. att antalet ordinarie lärare för-

dubblas och den tilldelning av lärartimmar som utgör grunden för rekrytering av extra lärare sker senast ett halvt år före det följande budgetårsskiftet (= läsårsskiftet) och blir så generös att den aldrig med mer än ca 10 procent understiger det faktiska behovet. Den förra lösningen är naturligtvis ur planeringssynpunkt den effektivaste. Nu är det uppenbart att det finns mycket motstånd av alla slag mot att reglera tillströmningen till universiteten. Huruvida det är en demokratisk rättighet för alla och envar att bli fil. kand. tål att diskutera. Den diskussionen hör inte hemma i detta sammanhang. I själva verket kan en »spärr» införas i ett system som i princip syftar till att tillgodose efterfrågan på akademisk undervisning inom ospärrade fakulteter på samma sätt som hittills. Hur detta skall kunna ske skall i korthet skisseras.

Det enklaste sättet skulle vara att fastställa ett maximiantal studenter i omedelbar närhet av det tal som en realistisk beräkning ger vid handen som sannolikt. Den första ändringen skulle alltså bli att det antal som bestäms blir *definitivt*. Universitetsinstitutionerna kan inrikta sin undervisningsplanering för en viss, bestämd volym och slipper arbeta med lösningar som efter en vecka eller mindre kan bli obrukbara och måste ersättas med hastiga improvisationer.

Det räcker emellertid inte med att låsa antalet. Undervisningsinstitutionerna måste kunna planera på litet längre sikt. Därför borde de definitiva siffrorna fastställas minst ett år före det för vilket de skall gälla. Dessutom borde »rullande treårsplaner» med preliminär giltighet fastställas i syfte att tjänstgöra som vägledning för universiteten och de blivande konsu-

menterna av deras undervisning.

Detta förutsätter alltså att spärren inte i princip skall leda till en reduktion av tillströmningen. I realiteten torde dock också ett högt tak få en viss begränsande effekt. Sett ur effektivitetssynvinkel bör detta inte avskräcka. Det är rimligt att förmoda att också en måttfull begränsning som skär bort högst 10—15 procent av dem som skulle vilja följa universitetsundervisningen i ett ämne kan stimulera övriga till en bättre studieinsats, alldeles oavsett den kvalitetsgallrande effekt som spärren skulle kunna få. Därmed skulle också examinationsprocenten, som i många icke spärrade ämnen är ganska låg, kunna förbättras.

Det kan i detta sammanhang antecknas att vår nuvarande universitetspolitik bland sina många paradoxer också har konflikten mellan effektivitet och demokrati. Detta kan belysas av oron över den låga examinationen i vissa icke spärrade ämnen. Bildningsdemokratiskt borde det primära vara tillgången till studiemöjligheter. Effektivitetsmässigt är önskemålet så många utexaminerade som möjligt. Samhället behöver dem. Båda målsättningarna är förvisso berömvärda. Men då idealen inte kan förverkligas i samma omfattning — därför att de inbördes i vissa fall blir oförenliga — måste en kompromiss eller viss prioritering ske. En måttlig spärr vid de fria fakulteterna skulle kunna vara en sådan rimlig kompromiss. Den skulle göra universiteten effektivare som utbildningsinstitutioner utan att mera allvarligt begränsa möjligheterna till akademiska studier. Och den skulle, vilket var utgångspunkten för detta resonemang, kunna göra automatiken operationsduglig.